

## Абайдың “Ескендір” поэмасы туралы...

ЖАРИЯЛАНДЫ  
08.06.2023

СІЛТЕМЕ  
<https://bilimger.kz/140055/>

*Сандаған ғасырлар бойы батыс пен шығыстың талай елінде Ескендірдің жорық жолын дәріптеген көптеген туындылар дүниеге келді. Тек бір ғана шығыс елдерінің өзінде Балами, Фирдоуси, Низами, Науаи, Жәми сияқты таланттардың негізгі шығармалары Александрдың жорық жолдарын уағыздауға арналған. Оның сыртында халық атымен айтылатын көптеген аңыздар қаншама! Ежелгі римдік тарихшы Ф. Аррианнан бастап бірсыпыра тарихшылар Ескендір Зұлқарнайын патшаның өмір тарихын ыждаһаттылықпен хатқа түсірген (Арриан, Поход Александра. М. Л, 1962). Демек, Александр хақындағы әдеби шығармалар да, тарихи еңбектер де, фольклорлық туындылар да аз емес. Ал мұның барлығын өзара салыстыра, Александрдың шынайы өмірі қандай еді, ол жайлы жазылған көркем шығармаларда сол өмір қалай берілген, егер бұрмаланса, оған не себеп болған, оның автор ұстанған мақсатқа қатынасы қандай деген мәселелердің өзі сандаған күрделі зерттеулердің объектісіне айналды. Міне, бұл мәселені алғаш рет советтік ғылымда көрнекті шығыс зерттеушісі Е.Э. Бертельс қолға алып, 1948 жылы «Александр хақындағы роман және оның шығыстағы басты версиялары» деген тақырыпта монография жазды.*

Сондай-ақ, Абайдың «Осы жұрт Ескендірді біле ме екен?» деп барып, «Македония шаһары оған мекен. Филипп патша баласы ер көңілді, мақтан сүйгіш, қызғаншақ адам екен» деген сөздері де Ескендір тарихшыларының еңбектерімен бір жерден шығады. Оның македониялық патша Филипп II-нің баласы екені де, кішкентайынан мақтан сүйгіш, жүректі және аса тәкаппар болғаны да рас. (Әйгілі гректер... 1977, 224-б). Абай одан әрмен Ескендірдің халін:

Филипп өлді. Ескендір патша болды,  
Жасы әрең жиырма бірге толды.  
Өз жұрты аз көрініп көршілерге  
Көз алартып қарады оңды-солды.  
Сұмдықпен әскер жиып қаруланды,  
Жақын жерге жау болды, тұра аттанды.  
Көп елді күтінбеген қырды, жойды,  
Ханды өлтіріп, қаласын тартып алды, —

деген жолдармен баяндайды. Бұл да ақиқаттан алшақ емес. Филипп өліп, Ескендір таққа отырғанда не бәрі жиырма жаста ғана болған екен. Оның таққа отыра сала, көршілеріне қырғындай тиюі де – тарихи шындық. Көп ұзамай есімін бүкіл әлемге мәшһүр еткен Дари III мен айқасының өзі осындай «көп елді» тізе бүктірген атышулы жорықтарының жалғасы болатын.

Сондықтан да Абайдың бұл тараптағы творчестволық ерлігі – аталмыш тарихи тұлғаның барша жорықтары мен мақсатының мәнін ақиқат кейіпте көрсеткендігінде. Осы тұрғыда «шынайы Александрдың кейбір қасиеттерін қалпына келтіруде... аталмыш поэма, сөзсіз, елеулі роль атқарады» деп, Ш. Сәтбаева орынды көрсеткен. Бұл Абай поэмасының тарихилығы жайлы сөз болғанда баса көрсетілуге тиісті ерекшелігі. Сондай-ақ, Абай ұлы ағартушы ретінде осы туындысында Александр сынды қолбасшының барша тарихын, оған байланысты аңызды өмірдегі зұлымдық пен адамгершілік туралы үлкен ойын айту үшін пайдаланады. Оның ойы барынша әсерлі, барынша терең. Өмірдегі мақтаншақтық, даңғойлық, нысапсыздық секілді мерезді қасиеттерді Ескендір басына жинақтай көрсетіп, оқырманын сондай қасиеттерден безіндіруге үндейді. Ақын пікірінде, осылардан арылмаған адам – өзін қаншама ақыл, ерліктің, шексіз биліктің иесімен деп түсінсе де, төңірегі солай деп бағаласа да, оның шамасы белгілі, ол «есер» адам. Сондықтан да Абай оқырманына бағыштаған негізгі

ойын:

Аз-ақ сөз айттым, бітті бұл әңгіме,  
Мұны бір өзге сөздің бірі деме.  
Қарның тойса, қайғырма мақтан үшін,  
Тоймас көзің толар деп қайғы жеме, —

деген сөздермен бітіреді.

Бұл сөздер – қазақ ақынының «Ғылым таппай мақтанба» өлеңіндегі адамгершілікке үндейтін насихаттарымен тамырлас. Бірақ, поэма сюжетінің оқырманын «бес асыл іс», «бес дұшпан» туралы өлеңге қарағанда көбірек ойлантары хақ. Абай соны тереңнен ойлап, тап басқан, сондықтан да осындай әрекетке барған. Оған жоғарыда келтірілген бір шумақ дәлел. Онда «тоймас көз» сюжетінің не үшін әңгіме болғанын және оның «өзге сөздің бірі» емес, мағынасы терең әңгіме екенін айқын аңғартады. Сөйтіп, ерте дүние билеушісі Ескендір жайында Абай игерген тарихи материалдар мен фантастикалық сюжет ақынның оқырманына жоғарыда айтқан пікірлерді жеткізу үшін, сол арқылы ғибрат алуға үндеу үшін қызмет еткені анық.<http://Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі>

**ҚМ АА** Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.